

Весці БДПУ

Навукова-метадычны часопіс
Выдаецца з чэрвеня 1994 г.

№ 3(61) 2009

СЕРЫЯ 1.
Педагогіка. Псіхалогія.
Філалогія

Змест

Галоўны рэдактар:
П.Дз. Кухарчык

Рэдакцыйная калегія:

А.І. Андарала
(нам. галоўнага
рэдактара)

Н.Г. Алоўнікава

С.Я. Гайдукевіч

К.У. Гаўрылавец

А.А. Гіруцкі

Я.Л. Каламінскі

Л.А. Кандыбовіч

В.А. Капранава

П.А. Міхайлаў

В.Дз. Старычонок

Г.В. Торхава

Л.Н. Ціханаў

І.І. Цыркун

Педагогіка

Кухарчык П.Д., Цыркун І.І., Андарала А.І. Повышение качества исследований – одна из приоритетных задач педагогической науки 3

Горудко Т.В. Психолого-педагогический аспект изучения выразительности связной речи старших дошкольников с общим недоразвитием речи 6

Григорьева О.Н. Диагностика музыкально-эстетического вкуса младших школьников 10

Кузьмініч М.Л. Удакладненне асноўных паняццяў педагогікі музычнай адукацыі 14

Бобровіч О.Д. Диагностика готовности специалистов дошкольного образования к управлению обучением дошкольников 19

Шеститко И.В. Методологические основы организации рефлексивной деятельности слушателей ИПК и ПК БГПУ 24

Псіхалогія

Лобанов А.П., Радчикова Н.П. Механизмы категоризации и эффективность формирования ментальных репрезентаций 28

Тицкий А.Г. Динамика когнитивного стиля «ригидный / гибкий познавательный контроль» у курсантов военного вуза 32

Воронина Н.В. Содержание механизма самоконтроля иноязычной речемыслительной деятельности 36

Овсяник Н.В. Влияние перекрестной латералиты на формирование индивидуальных различий у детей 40

Філалогія

Мовазнаўства 45

Урбан В.В. Асабовыя ацэначныя субстантывы з фармантамі -уз-а(-юг-а), -ук-а(-юк-а), -ух-а(-юх-а) у беларускай дыялектнай мове 45

Радзіваноўская Н.А. Айконімы, суадносныя з найменнямі лясных і садовых масіваў 49

Мацюшэнка М.В. Неалагізмы ў лексіцы спорту беларускай мовы (на матэрыяле беларускай публіцыстыкі XXI ст.) 52

Адрас рэдакцыі:
220007, Мінск,
вул. Магілёўская, 37,
пакой 124,
тэл. 219-78-12
e-mail: vesti@bspu.unibel.by

Пасведчанне № 2287
ад 08.02.05 г.
Міністэрства інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Падпісана ў друк 25.09.09.
Фармат 60×84^{1/8}.
Папера афсетная.
Гарнітура *Арыял*.
Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 12,09.
Ул.-выд. арк. 12,97.
Тыраж 100 экз.
Заказ 390.

Выдавец
і паліграфічнае выкананне:
Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны
педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка».
Ліцэнзія № 02330/0494368
ад 16.03.09.
Ліцэнзія № 02330/0494171
ад 03.04.09.
220050, Мінск, Савецкая, 18.

*Якасць ілюстрацый адпавядае
якасці прадстаўленых
у рэдакцыю арыгіналаў*

Адказны сакратар
В.П. Андрыевіч

Рэдактар
В.П. Андрыевіч

Тэхнічнае рэдагаванне
А.А. Пакалы

Камп'ютэрная вёрстка
А.А. Пакалы

© Весці БДПУ. Серыя 1.
2009. № 3.

<i>Шавель В.М.</i> Да праблемы стварэння слоўніка актыўнага тыпу ..	56
<i>Юань Юй.</i> Выражение обращений к незнакомому собеседнику в русском и китайском языках	60
<i>Надумович Л.М.</i> Лексемы со сложной основой в истории русского и белорусского языков (на материале слов с праславянским *bog-)	63
<i>Лазарева О.Ю.</i> Адресатный тип в системе современных русских прагматонимов	67
<i>Котенко Е.В.</i> Формы вербальной агрессии в юридическом дискурсе	71
Літаратуразнаўства	75
<i>Хомякова О.Р.</i> Концепт цели и конфликт в художественном мире Пушкина	75
<i>Воробьева Т.А.</i> Споры о новелле: жанр и действительность	79
<i>Паньков Е.А.</i> Мотив маски в романе В. Берента «Озимь»	83
<i>Лозка А.Ю.</i> Архетипы язычництва ў беларускім фальклору	87
<i>Бабчанок М.А.</i> Вызначальныя асаблівасці аказіянальных абрадаў	90
<i>Корсак В.У.</i> Рэальнае і міфічнае ў суб'ектах – кампанентах апатрапейчных тэкстаў	94
Рэфераты	98

ЛІТАРАТУРА

1. Попко, Л.П. Неологізацыя в языке как трансляцыя культурна-лінгвістычнай нацыянальнай ментальнасці: монаграфія / Л.П. Попко. – ГАРККІИ, 2007. – 360 с.
2. Шакун, Л.М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы: вучэб. дапам. для філ. фак. ВДУ / Л.М. Шакун. – 2-е выд., перапрац. – Мінск: Універсітэцкае, 1984. – 319 с.
3. Уласевіч, В.І. Лексічныя працэсы ў беларускай мове 90-х гадоў XX ст.: дыс. ...канд. філал. навук: 10.02.02 / В.І. Уласевіч; Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі. – Мінск, 2002. – 107 с.
4. Даўгулевіч, Н.М. Фанетычная адаптацыя запазычанняў з англійскай мовы ў сучаснай беларускай мове: аўтарэф. дыс. ...канд. філал. навук: 10.02.01 / Н.М. Даўгулевіч; Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі. – Мінск, 2003. – 20 с.
5. Кавалёва, Л.Я. Англіцызмы ў тэрміналогіі сучаснай беларускай літаратурнай мовы: манаграфія / Л.Я. Кавалёва; навук. рэд. праф. П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2007. – 186 с.
6. Мюллер, В.К. Большой англо-русский словарь: в новой редакции: 210 000 слов, словосочетаний, идиоматических выражений, пословиц и поговорок / В.К. Мюллер. –

3-е изд., доп. и испр. – М.: Цитадель-трейд: ЛАДА: Рипол Классик, 2005. – 832 с.

7. Качалова, К.Н. Практическая грамматика английского языка / К.Н. Качалова, Е.Е. Израилевич. – Элиста: Изд. Дом «Успех», 2004. – 718 с.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / І.М. Бунчук і інш.; пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – 4-е выд. – Мінск: БелЭН, 2005. – 784 с.

SUMMARY

The article deals with structural and semantic analysis of neologisms in the language of sports in social and political journalism. Modern Belarusian periodicals have been used to gather research materials. In the article the author gives the meaning of new words and defines productive ways of word-building in the Belarusian language in the XXI th century. It has been found out that sport sphere in modern Belarusian is being actively enriched by borrowings from English and usual new-built lexical units.

УДК 81'374

**В.М. Шавель, суіскальнік кафедры
беларускага мовазнаўства БДПУ**

ДА ПРАБЛЕМЫ СТВАРЭННЯ СЛОЎНІКА АКТЫЎНАГА ТЫПУ

У лексікаграфіі ўсталявалася меркаванне, што слоўнік літаратурнай мовы, асабліва слоўнік акадэмічны, не толькі павінен адлюстроўваць моўную дзейнасць пэўнага калектыву ў пэўны храналагічны перыяд, але і быць самым аўтарытэтным даведнікам нормы словаўжывання (У.Д. Аракін, Л.А. Ввядзенская, Ю.М. Караулаў, А.А. Лукашанец, Ф.П. Саракетаў, Л.У. Шчэрба і інш.).

Асноўная адзінка слоўнікавага складу мовы – слова, акрамя сваіх вядомых характарыстык (гукавой абалонкі, паняццйна-прадметнага зместу, граматычнай валентнасці), валодае яшчэ адной вельмі важнай і істотнай для мэт камунікацыі асаблівасцю – патэнцыяльнай здольнасцю выбарачна спалучацца з іншымі словамі ў працэсе маўлення. Таму актыўнае валоданне мовай заканамерна ўключае веданне спалучальных абмежаванняў слоў і ўменне будаваць сказ, не парушаючы іх. Калі носьбіты мовы, дзякуючы свайму багатаму маўленчаму вопыту, інтуітыўна вытрымліваюць абмежаванні спалучальнасці, уключаючы самыя складаныя, то для замежных грамадзян авалоданне спалучальнасцю слоў уяўляе цяжкасць большую, чым авалоданне граматыкай мовы – відавочна ў сілу «індыві-

дуальнасці» спалучальнасці слоў, якая кепска паддаецца фармалізацыі [1, с. 261].

Асноўная задача слоўніка не толькі тлумачыць, што абазначае слова і выраз, але і як яны ўжываюцца, г. зн. паказаць мову, яе слоўнікавы склад не толькі як сістэму, але і ў працэсе функцыянавання.

У беларускай лексікаграфіі задача слоўніка актыўнага тыпу – служыць не толькі тым, хто добра валодае беларускай мовай, але і тым, для каго яна не з'яўляецца роднай. І гэта вызначае характар прэзентацыі слоў у слоўніку.

Прынцыпы падачы спалучальнасці слоў у разнастайных слоўніках вызначаюцца тым, як вырашаюцца наступныя задачы:

- 1) што разумеецца пад абмежаванай спалучальнасцю і, адпаведна, якія прынцыпы адбору словазлучэнняў, што заслугоўваюць уключэння ў слоўнік;
- 2) якія тыпы абмежаванняў спалучальнасці слова існуюць і, адпаведна, як павінен быць адлюстраваны ў слоўніку кожны тып [2, с. 24].

У паняцце абмежаванай спалучальнасці Э. Айзенштадт уключае толькі узуальныя абмежаванні спалучальнасці, г. зн. «тыя дадатковыя абмежаванні, якія накладваюцца узусам на абмежаванні, прадыктаваныя граматычнымі і семантычнымі валентнасцямі сло-

ва» [1, с. 263]. Іншымі словамі, пад абмежаваннімі спалучальнасці разумеюцца толькі нематываваныя абмежаванні, якія накладваюцца узусам на сістэмныя абмежаванні, зададзеныя граматыкай і семантыкай.

Такой максімальна вузкай трактоўцы абмежаванай спалучальнасці супрацьстаіць максімальна шырокая, у адпаведнасці з якой паняцце абмежаванай спалучальнасці ўключае абмежаванні любога тыпу, што абумоўлены семантыкай слова, яго граматычнымі валентнасцямі і узусам. У паняцце звязнага словазлучэння пры такой трактоўцы ўключаюцца ідыёматычныя словазлучэнні, якія вар'іруюцца па ступені сваёй устойлівасці – ад кампанентаў, якія не дапускаюць варыянтаў, і блізкіх да фразеалагізмаў словазлучэнняў да свабодных словазлучэнняў, што маюць характар клішэ. Адзіным крытэрыем пры адборы словазлучэнняў, якія павінны быць уключаны ў слоўнік, у гэтым выпадку служыць прадказальнасць аднаго ці некалькіх кампанентаў словазлучэння [1].

Лексічная валентнасць, як і валентнасць граматычная, уяўляе сабой здольнасць слова спалучацца з іншым словам ці словамі. Але ў адрозненне ад граматычнай лексічная валентнасць улічвае не граматычныя класы або разрады слоў, а лексіка-семантычныя групы слоў.

У маўленні здольнасць слоў спалучацца з іншымі словамі тлумачыцца фактарамі, заключанымі ў лексічнай сістэме мовы, і перш за ўсё ў несупадзенні аб'ёму значэнняў слоў, а таксама ў наяўнасці сінонімаў і шэрагу іншых лінгвістычных прычын. Такая патэнцыя слова атрымала ў лінгвістыцы назву лексічнай валентнасці, што ўваходзіць у лексічную парадыгматыку. Аднак валентнасць слова – гэта яшчэ толькі характэрная яму здольнасць, а не рэалізацыя гэтай здольнасці. Рэалізацыя яе ажыццяўляецца кожны раз, калі слова выкарыстоўваецца ў маўленні. У выніку ўзнікае з'ява, якая атрымала назву лексічнай спалучальнасці слова. Адрозненне гэтых двух паняццяў мае самае непасрэднае дачыненне да праблемы зместу лексікаграфічнага артыкула [1, с. 247–248].

Сама па сабе задача адлюстравання семантычных сувязей слова ў слоўніку не новая. У лексікаграфіі распрацаваны розныя спосабы яе вырашэння: перакрываваныя адсылкі, уніфікаваныя дэфініцыі, якія дазваляюць выдзеліць агульную і адрозныя часткі семантычна звязаных слоў, указанне сінонімаў і антонімаў слова ў межах слоўнікавага артыкула. Неабходнасць ведаць парадыгматычныя сувязі слова як умова актыўнага валодання мовай,

разнастайнасць семантычных сувязей слова і сувязі лексічнай адзінкі з кантэкстам яе ўжывання вымушае зноў паставіць пытанне пра тое, як семантычныя сувязі слова павінны быць прадстаўлены ў слоўніку [1, с. 260].

Варта адзначыць, што ідэя падачы лексічнай спалучальнасці з'яўляецца новай толькі для аднамоўных слоўнікаў – у двухмоўнай лексікаграфіі яна мае даўнюю традыцыю ўжывання. У беларускай лексікаграфіі прыкладам таму з'яўляецца «Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік» Максіма Гарэцкага, які ў 1919 годзе выйшаў у Вільні, затым быў перавыдадзены два разы: у Вільні (1921) і ў Мінску (1925) пад назвай «Беларуска-расійскі слоўнічак». Паводле будовы і прыцыпаў распрацоўкі слоўнікавых артыкулаў слоўнік спалучае ў сабе рысы перакладнога, а ў іншых выпадках тлумачальнага беларуска-рускага слоўніка, напрыклад: **дзядзька** – дядя; вообщае абращенне младага к старшаму [3, с. 76]; **рамон** – поповник, раст.; цветок служит для забавы под названием кукиш-ня-любичь [3, с. 199] і інш.

Стылістычная характарыстыка ў слоўніку падаецца пры рускім варыянце слоў, напрыклад: **вашапруд** – вшивец, вшивый (бранное слово) [3, с. 40]; **дзераза** – плаун, раст. [3, с. 74]; **кока** – яйцо (на детском языке) [3, с. 127]; **леля** – рубашечка (детское слово) [3, с. 136]; **навалак** – этаж (слово редкое и старое) [3, с. 148]; **сенажатка** – косилка; сенокосный луг (уменьш., ласкат.) [3, с. 209]; **усенька**, **усенькае** – все (провинц.) [3, с. 242] і інш.

Спалучальныя магчымасці слова паслядоўна паказваюцца пры яго рускім варыянце, напрыклад: **вымкнуць** – выключить (электричество) [3, с. 47]; **выправа** – отправление (в путь); исправление [3, с. 48]; **заплікаць** – застегивать (крючки) [3, с. 96]; **скалаціць** – сбить (масло); взболтать [3, с. 210] і інш.

Абмежаваная спалучальнасць у слоўніку падкрэсліваецца пералікам аднаго-двух залежных слоў, напрыклад: **валаснік** – заусеница (на пальце), леса (на удочке) [3, с. 39]; **грэцкая** – гречневая (каша); греческая (наука) [3, с. 63]; **цьмянасьць** – землистый, темноватый оттенок (лица, хлеба) [3, с. 249] і інш.

Незавершанасць рада спалучальнасці падаецца скарачэннем «и т. п.», напрыклад: **лаз** – проход в стене, изгороди и т. п. [3, с. 134]; **сьцёбаць, -цца** – стегать, -ся, бить слегка, мягко веником, хворостиной, кнутиком и т. п. [3, с. 228]; **цэўка** – голеная кость; ствол (ружья, дерева и т. п.) [3, с. 250] і інш.

Недасканалы ў лексікаграфічных адносінах «Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік» Максіма Гарэцкага для свайго часу меў практычную вартасць і вялікае значэнне. Гэта быў першы

вопыт складання слоўнікаў на этапе развіцця і станаўлення літаратурнай беларускай мовы.

«Маскоўска-беларускі слоўнік» братоў М. і Г. Гарэцкіх (1920) змяшчае словы, што ў сваіх асновах падобныя ў беларускай і рускай мовах, але адрозніваюцца толькі ў склонавых ці ў спрагальных формах. Аўтары ўключылі ў слоўнік фрагменты функцыянальна-стылістычнай, граматычнай характарыстыкі слоў, якія падаюцца пры рускім, беларускім або адначасова двух варыянтах слоў: аз (славянск.) – я [4, с. 7]; безсмертник – цьмен жоўты (раст.) [4, с. 11]; гравилат (трав.) – гарлачоўка [4, с. 32]; дательный – давальны (склон) [4, с. 34]; именительный (падеж) – назоўны (склон) [4, с. 59]; подорожник (раст.) – трыпутнік [4, с. 103]; предлог – прыймя (грамат.); пасул [4, с. 109]; причастие – дзеяслоўная прымета (грам.) [4, с. 113]; частное – дзель (арыtm.), прыватнае [4, с. 140]; яичко – яечка, кока (дзяцінае) [4, с. 144] і інш.

Абмежаваныя спалучальныя магчымасці слоў аўтары паказваюць пры беларускім варыянце перакладу, напрыклад: *аплодировать* – аплядыраваць, плёскаць (у ладкі) [4, с. 8]; *быстрый* – шпаркі, быстры (ручай), шыбікі, хуткі [4, с. 14]; *взять* – брать, спаганяць (падаткі) [4, с. 17] і інш.

У слоўніку акцэнтуюцца ўвага на спалучальныя магчымасці:

а) дзеясловаў: *взять* – брать, спаганяць (падаткі) [4, с. 17]; *гладить* – гладзіць (па галоўцы); *прасаваць* [4, с. 30]; *захлопнуть* – зачыніць, лопнуўшы (вакном, кнігаю) [4, с. 52]; *защемило* – зазьнібела (маё сэрца) [4, с. 52]; *препровождать* – перасылаць; *бавіць* (час) [4, с. 111] і інш.;

б) прыметнікаў: *запаленный* – дыхавічны (конь) [2, с. 50]; *тряская* – дрогкая (дарога) [2, с. 132] і інш.;

в) назоўнікаў: *глава* – разьдзел (у кнізе); *старшыня*, *правадыр* [4, с. 30]; *дружка* – паджанішнік (у маладога) [4, с. 40]; *паднявесніца* (у маладой) [4, с. 40]; *заговор* – змова (тайная) [4, с. 46]; *набор* – складаньне; *набор* (рэкрутаў) [4, с. 79]; *пузырь* – бурдыль (на вадзе) [4, с. 116]; *спасение* – ратунак; *спасеньне* (душы) [4, с. 126] і інш.

Калі словаформаў, з якімі можа спалучацца прапанаваны варыянт перакладу, некалькі, то ў слоўніку паказваецца нарматыўнасць кіравання: *бранить* – сварыцца (на каго), *лаяць* [4, с. 13]; *забыть* – забыцца (на што, на каго), *запамятаваць* [4, с. 45]; *обзаводиться* – развадзіцца (на што-небудзь), *завадзіць* (што-небудзь) [4, с. 89] і інш.

Закладзеныя ў слоўніку М. і Г. Гарэцкіх асновы падачы асаблівасцей спалучальных маг-

чымасцей слоў былі працягнуты В. Ластоўскім. «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» В. Ластоўскага (каля 17000 рээстравых лексем, 1924) сумяшчае ў сабе рысы перакладнога, тлумачальнага, энцыклапедычнага, сінанімічнага, этымалагічнага і службыць не нарматыўным, а навукова-творчым мэтам, з'яўляецца ўзорам нестандартнага вырашэння шматлікіх канкрэтных праблем перакладных слоўнікаў: у ім значная ўвага надаецца функцыянальна-стылістычнай характарыстыцы слова.

У змесце слоўнікавага артыкула аўтар ужывае паметы, якія паказваюць на галіну выкарыстання слова (напрыклад: **АБОРДАЖ** *м. марск.* ...[5, с. 1]; **АБОРТ** *м. лац. мэд.*...[5, с. 1]; **АВАНС** *м. тарг.*...[5, с. 2]; **ВЫМПЕЛЬ** *м. марск.* [5, с. 105]). Аднак форма такіх памет у слоўніку не адрозніваецца ад формы граматычнай характарыстыкі слова і спасылкі на мову, з якой яно запазычана (параўн.: **АЖІО** *сп. неск. тарг. італьян.* [5, с. 3]; **АКОРД** *м. франц. муз.* [5, с. 4]); не прасочваецца адзінства ў абазначэнні адной і той жа галіны выкарыстання слова:

1) *царк., црк., црксл. слова* (параўн.: **АПОКАЛИПСИС** *м. грэцк. царк.* [5, с. 8]; **ГЛАГОЛ** *м. црксл. слова.*...[5, с. 121]; **ЕЛЕЙ** *м. црк.* [5, с. 171] і інш.);

2) *арх., архаіч., архаічн.* (параўн.: **КИМВАЛ** *м. або КИМВАЛЫ* *м. архаіч.* музыкальная прылада дзеве масяжовыя талеркі, якімі бьюць адну аб адну [5, с. 256]; **КОБЬ** *ж. арх.* варажба, чараўніцтва [5, с. 264]; **КРЕСТИТЕЛЬ** *м. ксціцель, архаічн.* купала...[5, с. 286] і інш.);

3) *лекар., лекарск., лек., у лекараў* (параўн.: **ЗОНД** *м. лекар.*...[5, с. 215]; **ФИСТУЛА** *лацінск. лекарск.* сьвішч. [5, с. 735]; **КАТАПЛАСМА** *ж. лек.* прыпарка [5, с. 252]; **ТОПИЧЕСКИЙ** *у лекараў, м'ясцовы* [5, с. 707] і інш.);

4) *марск., морск.* (параўн.: **ВЫМПЕЛЬ** *м. марск.* адмена флага з двума косамі або хвосцікамі, які падымаюць на самай вярхоўцы мачты: бандэра [5, с. 105]; **РУПОР** *м. морск.* гаворная труба; туба [5, с. 624] і інш.);

5) *хім., хіміч.* (параўн.: **АЛЮМИНИЙ** *м. хім.* мэталъ дабываны з гліны...[5, с. 6]; **ТАНИН** *м. хіміч.* гарбарная матэрыя; гарблік [5, с. 700] і інш.);

6) *гэамэтр., геомэтр* (параўн.: **ОКТАЭДР** *м. грэцк. гэамэтр.* васьміграннік; клуб агранены на восем гран [5, с. 410]; **ТРАПЕЦІЯ** *геомэтр.* чатыракутнік з нятокнымі старонамі, з якіх дзеве абапольныя [5, с. 710] і інш.);

7) *музыч., музык.* (параўн.: **ТРЕЛЬ** *ж. музыч.* пераліў, дрыжаньне, хуткая зьмена двох гукаў; пошчак [5, с. 711]; **УНИСОН** *музык.* у адзін голас; аднагучнасць [5, с. 725] і інш.);

8) *батан., ботан.* (параўн.: **НЕКТАРНИКИ** *ж. мн. батан.* дадатковыя да пялюсткаў часткі

кветкі, у сярэдзіне карункі, якія аддзяляюць мядовую цеклаць; мадунцы [5, с. 370]; **ПРИЛИСТНИК** м. ботан... [5, с. 550].

Функцыянальна-стылістычная характарыстыка ў слоўніку падаецца і праз разгорнутае апісанне (напрыклад: **КОЗЫРЬ** м. у картах... [5, с. 266]; **КОПОТУХА** аб жанках... [5, с. 277]; **КОРМ** м. чым корміцца; кароўі корм – пошыр; конскі – аброк; агульна – корм, карміць [5, с. 278]; **СОКРОВИЩЕ** ср. даўней: схоў; цяпер: скарб [5, с. 674] і інш.). Сустрэкаюцца выпадкі эмацыянальна-экспрэсіўнай характарыстыкі слоў (**НАЛИМОНИТЬСЯ** жартл. налізацца [5, с. 349] і інш.).

Часцей у слоўніку паказваецца спалучальнасць:

а) дзеясловаў (напрыклад: **ИСТОЛОЧИТЬ** траву, сталовыць, здратаваць, стаўчы [5, с. 238]; **ПРОБРИВАТЬ** запатылак, прагаліваць [5, с. 567]; **ПРОАХАТЬ** увесь дзень, правохаць, прастагнаць [5, с. 560]; **РАЗБЕРЕДИТЬ** рану, раз'ятрыць, раз'ятраны [5, с. 583] і інш.). Полівалетныя дзеясловы, якія не толькі маюць шматлікія спалучальныя сувязі, але і здольныя кіраваць значнай колькасцю словаформаў, у спалучэнні з залежнымі словамі не падаюцца;

б) прыметнікаў (напрыклад: **ПРЯМОЛИНЕЙНЫЙ** кірунак, просты, просталеглы [5, с. 576]; **РЖАНОЙ** хлеб, ржаны [5, с. 614] і інш.);

в) назоўнікаў (**РАЗБИРАТЕЛЬСТВО** судовае, разбор [5, с. 583]; **РАЗСЕЛЕНИЕ** народаў; разсяленне [5, с. 596]; **РАСПОЛОЖЕНИЕ** дому, святліц; разклад [5, с. 603] і інш.).

Пры рускім варыянце загаловага слова ў слоўніку В. Ластоўскага залежнае прапануецца на беларускай мове. Такая структура слоўнікавых артыкулаў можа лічыцца заканамернай і дастаткова інфарматыўнай, цікавай для даследавання сучаснай лексікаграфіяй.

«Беларуска-расійскі слоўнік» М. Байкова і С. Некрашэвіча выйшаў у 1925 годзе. У слоўнік уключаны многія беларускія спецыяльныя словы, выбраныя са зборнікаў навуковай тэрміналогіі (матэматыка, геаграфія, логіка, псіхалогія, літаратуразнаўства, батаніка, заалогія, права і інш.). Пры гэтым батанічныя, заалагічныя і некаторыя іншыя тэрміны суправаджаюцца іх лацінскімі найменнямі (напрыклад: **Агаткі** ж. мн. л. – кошачыя лапкі (бот. Antennaria L) [6, с. 17]; **Аднавок** м. – циклоп (зоол. Cyclops). ЗТ [6, с. 22] і інш.).

Умоўныя скарачэнні, выкарыстаныя ў слоўніку, паказваюць не толькі на крыніцу, адкуль узятая слова, але і падказваюць галіну яго функцыянавання, напрыклад: НТ₁ – элементарная матэматыка (**Вызначнік** м. – определитель, детерминант. НТ₁ [2, с. 65]); НТ₂ – практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва

(**Выхваленне** н. – восхваление; дифирамб. НТ₂ [6, с. 235]); НТ₃ – геаграфічныя і касмаграфічныя тэрміны і назвы нябесных цел (**Выяданне** н. – выедание, эрозия. НТ₃ [6, с. 73]); ВТ – вайсковая тэрміналогія (**Куляход** м. – канал пулі в ружье. ВТ [6, с. 154]); ЮТ – юрыдычная тэрміналогія (**Карнасьць** ж. – дисциплина ЮТ [6, с. 142]) і інш.

Прыклады да некаторых слоў, узятых аўтарамі слоўніка з мастацкай літаратуры і складзеныя самастойна, не толькі ўдакладняюць значэнне слова, але і паказваюць на сферу яго выкарыстання, напрыклад: **Бядача** ж. – жизнь бедняка, злосчастье. (*Што то за доля, за бядача*. Я. Кол. НЗ) [6, с. 51]; **Бытаваньне** н. – существование (*І павёў... свае войскі на зямлю Палаўчан на змаганне, ды за рускай зямлі бытаваньне*. Ян. К. Пс. аб пах. г.) [6, с. 51]; **Золкі** – пронизывающий (*Цёмная золкая восень*. Ян. К. Шл. ж. 81 с.) [6, с. 129]; **Зносіны** ж. мн. – сношения; сообщение (*Шляхі зносін*) [6, с. 129].

Прыклады, складзеныя для слоўніка С. Некрашэвічам, маюць памету «Нк», напрыклад: **Нішчымны** – 1) не приправленный (*Нішчымны хлеб*. Нк); 2) пустой (*Нішчымны колас-сіраціна*. Я. Кол. НЗ) [6, с. 195]; **Топкі** – плавкий, твердый. *Топкае дно на рацэ*. Нк. [6, с. 314] і інш.

Асаблівасці спалучэння слова з адушаўлёнымі назоўнікамі паказаны ў слоўніку пры дапамозе займенніка *што* ў адпаведных склонавых формах, напрыклад: **Любаваць каго** – любіць, любіцца [6, с. 161]; **Любіцца з кім** – любіць друг друга [6, с. 161]; **Напрыяць каму** – поусердствовать [6, с. 185]; **Падсуседвацца да каго** – подсесть к кому близко [6, с. 212] і інш.

Спалучэнне з неадушаўлёным назоўнікам – склонавымі формамі займенніка *што*, напрыклад: **Гаіць што** – заживлять (рану) [6, с. 76]; **Змантачыць што** – промотать [6, с. 128]; **Мыліцца у чым** – ошибаться [6, с. 173]; **Набліжацца, набліжыцца да чаго** – приближаться, -зяться; назревать, приходит к развязке [6, с. 175]; **Набыцца чым** – нажиться, разжиться [6, с. 128]; **Навучацца, -чыцца чаму** – обучаться, -читься; научаться, -читься [6, с. 177]; **Напа роцца на што** – нарваться, набежать [6, с. 184] і інш.

Пераважная спалучальнасць з адушаўлёным ці неадушаўлёным назоўнікам падкрэсліваецца праз парадак падачы займеннікаў (*каго, што* ці *што, каго*), напрыклад: **Гутаць што, каго** – качать, колыхать [6, с. 85]; **Перасуваць, -сунуць каго, што** – педвигать, -винуть [6, с. 235]; **Пранасіць, -несці што, каго** – проносить, пронести [6, с. 246]; **Прывалакаць, -лакчы каго, што** – притаскивать,

-щитць [6, с. 252]; **Прыгарнуць** *каго, што* – придвинуць, прыгрести, приласкаць [6, с. 253] і інш.

Абмежаваная спалучальнасць слоў падкрэсліваецца названым словам ці словамі, якія могуць выступаць у якасці залежных, напрыклад: **Падхіляць, -ліць** *што* – подгибать, подогнуть; поджымать, поджать (хвост) [6, с. 212]; **Пераступны** – високосный (год) [6, с. 235]; **Прысадка** ж. – насадка (косы, топора) [6, с. 258]; **Прыстрыгоўваць, -гаваць** – примётывать, -метать (нитки) [6, с. 259] і інш.

Сфера выкарыстання, эмацыянальна-экспрэсіўная афарбоўка слоў пазначаецца сістэмай спецыяльных памет: «зоол.» (**Абалоньнікі** – оболочники (зоол. Tunicata). ЗТ [6, с. 7]), «бот.» (**Абручаваньне** н. – кольцевание (бот.) НТ₆ [6, с. 13]), «устар.» (**Акцыя** ж. – акция; происшествие (устар.) [6, с. 30]); «устар. слово» (**Асэсар** м. (устар. слово) – заседатель [6, с. 37]); «старо-белорус.» (**Бакулы** мн. л. (старо-белорус.) глаза (ср. **абакульваць**) [6, с. 41]); «ласк.» (**Бабусенька** ж. – ласк. от **бабуся** [6, с. 40]); «уменш.» (**Багданчук** м. – уменш. от **багдан** [6, с. 40]); «ласкат.» (**Даражэнькі** – ласкат. от **дарагі** [6, с. 89]); «бран.» (**Капцан** м. – аборванец (бран.) [6, с. 141]); «унич.» (**Коламаз** м. – намазваючий колеса (унич.) Я. Кол. НЗ [6, с. 148]) і інш.

Спалучальныя магчымасці слоў, адзначаных у слоўніках 20-х гадоў ХХ стагоддзя,

выкарыстаны ў сучасных тлумачальных і найбольш значных перакладных слоўніках і зацверджваюць грунтоўнага вывучэння і абагульнення з мэтай аднастайнага адлюстравання ў слоўніках розных тыпаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Аракин, В.Д. Лексическая сочетаемость как один из компонентов словарной статьи / В.Д. Аракин // Актуальные проблемы учебной лексикографии / сост. В.А. Редькин. – М.: Русский язык, 1977. – 320 с.
2. Григорович, Л. Современное состояние и тенденции развития учебной лексикографии / Л. Григорович // Грани слова / редкол.: М. Алексеенко, Х. Вальтер и др. – М.: ЭЛПИС, 2005. – 780 с.
3. Гарэцкі, М.І. Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік / М.І. Гарэцкі. – Вільня: Кн. выд-ва, 1921. – 264 с.
4. Гарэцкі, М. Маскоўска-беларускі слоўнік / Браты М. і Г. Гарэцкія. – 2-е выд., з папр. і вялікімі дададкамі. – Вільня, 1920. – 144 с.
5. Ластоўскі, В. Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ластоўскі. – Коўна: Друкарня А. Бака, 1924. – 833 с.
6. Байкоў, М. Беларуская-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. – 360 с.

SUMMARY

The article deals with the analysis of the experience in showing the stylistic characteristics of words compatibility in the dictionaries of the 20s XX century. The author pays attention to the importance of active type dictionary creation.

УДК 81'373:[811.161.1+811.581]

Юй Юань, аспірант кафедры культуры рэчы і міжкультурных камунікацый БГПУ

ВЫРАЖЕНИЕ ОБРАЩЕНИЙ К НЕЗНАКОМОМУ СОБЕСЕДНИКУ В РУССКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Речевой этикет – это принятая в данной культуре совокупность требований к форме, содержанию, порядку, характеру и ситуативной уместности высказываний. Н.И. Формановская дает следующее определение: «Под речевым этикетом понимаются регулирующие правила речевого поведения, система национально специфичных стереотипных, устойчивых формул общения, принятых и предписанных обществом для установления контакта собеседников, поддержания и прерывания контакта в избранной тональности» [1]. Таким образом, это особая форма обозначения того, кому предназначено высказывание, это яркий и широко употребительный этикетный знак, с

помощью которого мы обозначаем человека по его социальной роли, индивидуальным признакам и по своему отношению к нему.

Непосредственным адресатом может стать любой человек – незнакомый и знакомый. В зависимости от этого обращения можно разделить на две большие группы: 1) обращения к незнакомому и 2) обращения к знакомому. В настоящее время обращение к незнакомому наиболее уязвимое место как в русском языке, так и в китайском. Мы нередко испытываем трудности в самом начале общения. На это обращают внимание многие ученые (Н.И. Формановская, 2001, 2006; А.Г. Балакай, 2005; С.В. Лихачев, 2003 и др.). Так, Н.И. Формановская указывает, что обраще-